

John Dewey și Eugeniu Coșeriu despre necesitatea exprimării (libere) în știință

Cristinel MUNTEANU

Universitatea „Constatin Brâncoveanu” din Pitești, România

Abstract: In this paper I aim at developing, through John Dewey's work, one of Eugenio Coseriu's ideas regarding the necessity of free speech in science. In order to adequately approach such a topic, I thought it proper to refer, first of all, to the relation between thought and speech, and afterwards to the relation between the freedom of thought and freedom of speech. John Dewey accurately demonstrates that there is no authentic freedom of thought in the absence of freedom of speech. Expression as such is necessary, since, on the one hand, in order for us to clarify our own ideas, we have to verbalize them (either in an oral or written form); on the other hand, we have to communicate them to the others, to deliver them to the public debate, with a view to verifying the accuracy of these ideas, so as to correct, confirm or reject them. Starting from the way Dewey discussed about the relation between intuition and expression, Coseriu refers in a similar manner to the relation between theory and inquiry of facts (as it happens in linguistics, for instance).

Keywords: John Dewey, Eugenio Coseriu, freedom of speech, freedom of thought, intuition, expression.

Domnului Prof. univ. dr. Rudolf Windisch, în
semn de omagiu la împlinirea vârstei de 75 de ani

1. Într-un amplu interviu, acordat în românește, Eugeniu Coșeriu atinge o problemă de etică a științei pe care o expune în felul următor:

[D]atoria profesională a celui care știe ceva și care a avut o informație [de ordin științific] este să o dea tuturor. Este urât când cineva, deținând o informație, o păstrează în secret, o utilizează numai el, pentru ca nu cumva s-o afle și colegul. [...] [O]mul de cultură, care trebuie să fie o ființă morală și conștientă de morala culturii, i-ar informa imediat pe ceilalți. Ar spune: „Iată ce-am găsit. Sunt idei foarte noi. Vă dau și vouă. Citiți! O s-o multiplicăm

imediat, ca s-o citească toți”. Așa aș proceda eu, de exemplu. [...] Mai ales atunci când informația este insuficientă. Ideile nu se pierd când se împart. *Știința este o formă de împărtășanie* [s.m., Cr.M.]. Dacă am o idee și chiar dacă ți-o dau și ție, nu este ca și cum ți-aș da o sută de lei și eu să nu-i mai am. (Coșeriu, 2004, p. 61)

1.1. De unde rezultă moralitatea unei astfel de atitudini sau, mai bine zis, ce anume justifică necesitatea adoptării unei astfel de conduite etice? Presupun că nu apare nicăieri, în niciun cod deontologic, vreo regulă care să sune așa: *Oamenii de știință/cercetătorii sunt obligați să le împărtășească și celorlalți (confrați/colegi) ideile valoroase pe care le-au căpătat/aflat în urma investigațiilor proprii sau din alte surse*. Cineva ar putea spune, bunăoară: „Bine, dar eu sunt în competiție cu alții și, pe de altă parte, nici nu prea am încredere în moralitatea unora dintre colegi (Dacă îmi fură ideile?)... Cum să le dezvălui altora, înainte de a le publica sub forma definitivată a unei cărți sau a unui articol, gândurile importante care mi se agită prin minte?! *O, sacta simplicitas!*”.

1.2. Să fie atunci aceasta o naivitate din partea lui Coșeriu? Mă îndoiesc. Există o etică a științei care nu are nevoie să fie consemnată sau legiferată în vreun fel, fiindcă, așa cum se întâmplă și în alte cazuri, ea reiese din firescul, din normalitatea intrinsecă a activităților culturale. Cred că principiul formulat de Coșeriu are de-a face cu **necesitatea exprimării (și a libertății acesteia) corelată obligatoriu cu necesitatea libertății de gândire**, când vine vorba de știință și de filozofie, dar nu numai atunci. Voi încerca, în cele ce urmează, să clarific și să dezvolt acest punct de vedere cu ajutorul lui John Dewey (un gânditor pe care Coșeriu, de altminteri, îl aprecia foarte mult).

2. Iată un citat edificator, în care John Dewey se referă la aceste probleme:

Persistă prejudecata că libertatea vorbirii, atât orală, cât și scrisă, nu depinde de libertatea gândirii, și că pe cea din urmă nu o poți sustrage nicum, de vreme ce se desfășoară în interiorul minții, acolo unde nu poate fi atinsă. O idee cum nu se poate mai greșită! Exprimarea ideilor în comunicare este una dintre condițiile indispensabile ale trezirii activității de gândire nu doar în alții, ci și în noi înșine. Dacă ideile, atunci când se ivesc, nu pot fi comunicate, atunci ele fie slăbesc, fie se alterează și mor. Aerul deschis al dezbaterii publice și al comunicării reprezintă o condiție indispensabilă atât pentru nașterea ideilor și a cunoașterii, cât și pentru sporirea sănătății și a vigoriei acestora.¹ (Dewey, [1931] 1963, p. 297)

Două sunt aspectele surprinse de Dewey aici: (1) pe de o parte, pentru a ne lămurii nouă înșine propriile idei, trebuie să le dăm o expresie verbală (fie scrisă, fie orală), (2) pe de altă parte, pentru a verifica justetea acestor idei, pentru a le corecta,

¹ Precizez că traducerile fragmentelor (reproduse aici) din Dewey și Jespersen îmi aparțin.

nuanța, confirma etc., trebuie să le comunicăm și altora, trebuie să le încredințăm dezbaterii publice.

2.1. Să observăm, înainte de toate, că necesitatea irepresibilă de a da expresie gândurilor, cu scopul de a le face mai clare decât sunt în ascunzișul minții, este resimțită și de simplii vorbitori. Un celebru lingvist danez, Otto Jespersen, oferă câteva exemple pentru a ilustra volubilitatea verbală tipic feminină. Jespersen este ușor ironic în comentarii, însă, după părerea mea, unele dintre citatele date ar merita să fie tratate cu mai multă seriozitate:

(i) „Știi că sunt femeie, nu? Când gândesc, trebuie să vorbesc.”, spune Rozalinda, un cunoscut personaj shakespearian; iar ceea ce zice o tânără (dintr-un roman englezesc) este încă și mai potrivit: (ii) „Vorbesc pentru a afla ce gândesc. Tu nu? Unele lucruri nu pot fi judecate până ce nu le auzi rostite”.² (Jespersen, [1922] 1964, p. 253)

2.2. La rigoare, și antica formulă latinească (frecvent amintită în lucrările de didactică), *docendo discitur*, face referire, în esență, la același lucru: învățându-i pe alții, înveți și tu (nu doar fiindcă trebuie să te pregătești suplimentar, ca profesor, ci, mai ales, pentru că predând, adică vorbind altora, ajungi să pricepi materia respectivă mai bine).

2.3. Desigur, raportul dintre gândire și vorbire nu este unul de egalitate (din punct de vedere cantitativ). Se pornește de la premisa că oamenii s-ar cuveni să gândească mai mult și să vorbească mai puțin. În acest sens, înțelepciunea populară românească a creat expresia „*ce-i în gușă, și-n căpușă*”, caracterizând oamenii sinceri, care spun exact ce gândesc. Caracterizarea este una peiorativă, de bună seamă, izvorând dintr-o experiență curentă de viață (nu-i bine ori nu-i sănătos să spui întotdeauna ce gândești), și nu dintr-o intuiție sau abilitate „de politician” (după Charles-Maurice de Talleyrand, limbajul este menit să ne ascundă gândurile, și nu să ni le dezvăluie).

3. Revenind la John Dewey, mi se par captivante acele locuri din opera sa în care el discută despre acea fază (specifică momentelor de revoluție în știință), stăpânită de un soi de inefabil, în care doar se întrezăresc anumite idei, anumite sensuri, când exprimarea propriu-zisă nu se poate articula pe deplin nici măcar pentru cel care le gândește (v. Dewey, [1925 & 1929], 1958, p. 221.).

3.1. Dewey este interesat mai ales de acele gânduri care duc la o schimbare de perspectivă în știință (o „schimbare de paradigmă”, cum i-am zice astăzi), cum

² În original: „A woman’s thought is no sooner formed than uttered. Says Rosalind, « Do you know I am a woman? When I think, I must speak » (*As You Like It*, III. 2. 264). And in a modern novel a young girl says: « I talk so as to find out what I think. Don’t you? Some things one can’t judge of till one hears them spoken » (Housman, *John of Jingo*, 346).”

este, de pildă, cazul revoluției științifico-filozofice provocate de *Originea speciilor* (1859) a lui Darwin:

Există o diferență de gen între gândirea care manipulează obiectele și esențele primite pentru a deriva altele noi din relațiile și implicațiile lor și gândirea care generează o nouă metodă de observare și clasificare a acestora. Este la fel ca diferența dintre reajustarea părților unui vagon pentru a-l face mai eficient și inventarea locomotivei cu aburi. Una este formală și aditivă; cealaltă este calitativă și transformativă. (Dewey, [1931] 1963, p. 222)

3.2. Vorbind despre libertatea gândirii, Dewey atrage atenția asupra unei erori frecvente, care ar proveni din psihologia individualistă: aceea de a considera că gândul este „o capacitate sau o facultate înăscută; tot ce-i trebuie pentru a funcționa este o șansă exterioară”³. Greșeala, de altfel, a fost promovată și de liberalism:

S-a presupus, în acord cu întreaga teorie a liberalismului, că este suficient să înlături impedimentele externe pentru a asigura libertatea gândirii și a expresiei; îndepărtați piedicile artificiale și gândirea va opera [firească]. (*Ibidem*)

Într-un alt loc, Dewey este încă și mai clar:

Știe prea puține acel om care crede că libertatea gândirii este asigurată de relaxarea convențiilor, a cenzurii și a dogmelor intolerante. Relaxarea prilejuiește șansa. Dar, deși aceasta este o condiție necesară, nu este și una suficientă. Libertatea gândului denotă libertatea procesului de gândire, [adică] îndoiala specifică, investigația, suspansul, crearea și cultivarea ipotezelor, încercările sau experimentările lipsite de vreo garanție și care implică riscuri ca irrosirea, pierderea și eroarea. (Dewey, [1925&1929] 1958, p. 222)⁴

Într-adevăr, o altă formă de exprimare sau, mai degrabă, de exteriorizare (fiindcă nu-i vorba neapărat de comunicare verbală, de data aceasta) este punerea la lucru a ideilor, aplicarea lor, verificarea ipotezelor ș.a.m.d. Or, și această formă de exteriorizare a conținutului conștiinței are nevoie de o anumită libertate.

Cunoașterea fenomenelor sociale este în egală măsură dependentă de comunicare ori de diseminare, fiindcă numai prin distribuire o astfel de cunoaștere

³ Și încă: „Noțiunea implică toate erorile psihologiei individuale. Gândirea este luată drept o capacitate ori o facultate înăscută; nu are nevoie decât de o șansă exterioară pentru a opera.” (Dewey, 1963, p. 296).

⁴ Când vine vorba de politică (sau de teoria politicii), problema comunicării, a debaterii publice devine cu atât mai necesară: „Referirea la locul deținut de gândirea individuală în teoria și practica politică are o altă valoare. Dacă intențiile și gândurile subiective nu sunt menite cumva să se finalizeze în utopii și dogme pitorești irelevante pentru acțiunea constructivă, atunci ele sunt supuse cerințelor și testelor obiective.” (*Ibidem*, pp. 220-221).

poate fi obținută sau testată. Însă diseminarea (*dissemination*, în terminologia lui Dewey) nu este o împrăștiere a informațiilor la întâmplare:

Semințele sunt semănate nu prin aruncarea lor oriunde, ci distribuindu-le în așa fel încât să prindă rădăcini și să aibă o șansă să crească. Comunicarea rezultatelor investigației sociale reprezintă același lucru cu formarea opiniei publice. (Dewey, [1927] 1954, p. 177)

4. Se întâlnesc, în opera lui John Dewey, multe alte idei care merită semnalate și fructificate. De exemplu, Eugeniu Coșeriu remarcă, cu privire la artă, diferența de viziune dintre B. Croce și J. Dewey:

Identitatea de intuiție și de expresie, după Croce, e, în realitate, o identitate dialectică, adică, atunci când realizezi opera, această realizare se întoarce asupra intuiției. Și opera se împlinește și se desăvârșește prin aceste mișcări spre realizare și din realizare, prin modificarea și precizarea intuiției se ajunge la o identitate totală. Un filozof american [= John Dewey, n.m. Cr.M.] observa că arta ca experiență și ca realizare nu e indiferentă. Opera nu e, deci, ca la Croce, numai operă interioară, ea este mai ales exteriorizare, anume ca exteriorizare e fundamentală și mi se pare că, în general, această materializare e fundamentală pentru toate științele culturii. Și e adevărat că se alege materia care convine intuiției. (Coșeriu, 2004, p. 40)

Lui Coșeriu i-a plăcut mult această idee a lui Dewey, potrivit căreia *expresia rafinează intuiția*, fiindcă – aplicând-o la știință – i-a confirmat concepția similară pe care o avea cu privire la raportul dintre *teorie și investigația faptelor* (vezi Kabatek, Murguía, 1997, pp. 144-145). În științele culturii, pornim de la o intuiție sigură (o cunoaștere originară, după Husserl), adică de la o cunoaștere nereflexivă care, cu timpul, ajunge să fie o cunoaștere reflexivă, justificată. Când cercetăm anumite fapte, avem de la început o teorie, care, pe parcursul investigațiilor, ajunge să fie confirmată, corectată, nuanțată ș.a.m.d.

Bibliografie

- Coșeriu, Eugeniu, 2004, *Universul din scoică* [1998 și 2001], Interviu realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Chișinău, Editura Știința.
- Dewey, John, 1954, *The Public and Its Problems* [1927], New York, Holt and Company.
- Dewey, John, 1958, *Experience and Nature* [1925 & 1929], New York, Dover Publications.
- Dewey, John, 1963, "Philosophies of Freedom", în *Idem, Philosophy and Civilization* [1931], New York, Capricorn Books.

- Jespersen, Otto, 1964, *Language. Its Nature, Development and Origin* [1922], London, George Allen & Unwin Ltd.
- Kabatek, Johannes; Murguía, Adolfo, 1997, « *Die Sachen sagen, wie sie sind...* ». *Eugenio Coseriu im Gespräch* [1994-1995], Tübingen, Gunter Narr Verlag.